

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΤΡΙΤΗ 6 ΙΟΥΝΙΟΥ 2023-ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1.α.

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό

A1.β.

- α** – 1 (παράδειγμα)
β – 3 (αναλογία)

B1.

«Πόλις» είναι η τελειότερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης. Περιλαμβάνει ατελέστερα κοινωνικά μορφώματα, όπως η οικογένεια, η φυλετική συγγένεια και σχέση, το χωριό, μια συντεχνία κ.α. Η πόλις δεν είναι απλώς μια ανταλλακτική κοινωνία που διασφαλίζει την επιβίωση των μελών της, αλλά εκείνη η οργανωμένη και αρθρωμένη κοινωνία που διασφαλίζει τις προϋποθέσεις για την πλήρη ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων των ανθρώπων. Ύψιστος σκοπός της ύπαρξής της είναι το κοινό αγαθό, η συλλογική και ατομική ευτυχία των μελών της. (=Φάκελος Υλικού)

Πόλις ή πολιτική κοινωνία: Ο Αριστοτέλης επιχειρεί να δώσει τον πρώτο ορισμό της έννοιας «πόλις» στα Πολιτικά. Η «πόλις», λοιπόν, είναι μια μορφή ανώτερης κοινωνικής συνύπαρξης («ή πασῶν κυριωτάτη»), που εμπεριέχει όλες τις άλλες («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («τοῦ κυριωτάτου πάντων»). Είναι δε «ἡ κοινωνία ἢ πολιτική». Στον ορισμό αυτό μπορούμε να διακρίνουμε το προσεχές γένος (genus proximum) της έννοιας «πόλις» και την ειδοποιό διαφορά της (specifica differentia). Συγκεκριμένα, το προσεχές της γένος, δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «κοινωνία» («κοινωνίαν τινὰ οὔσαν»), ενώ η ειδοποιός διαφορά της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που διαφοροποιεί την έννοια του γένους από τις όμοιές της έννοιες, ώστε να προκύψει η οριστέα, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το συμφέρον του συνόλου των πολιτών. Αντίθετα, οι άλλες μορφές κοινωνίας επιδιώκουν επιμέρους αγαθά για το συμφέρον των μελών τους.

Ο Αριστοτέλης επισφραγίζει τον ορισμό της έννοιας «πόλις» με τον χαρακτηρισμό πολιτική κοινωνία, δηλαδή την οργανωμένη πολιτειακά κοινωνία η οποία έχει αυτάρκεια, αυτονομία, ελευθερία, θεσμούς και πολίτευμα. Αφορά, λοιπόν, η πόλη τη γνωστή για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο πόλη-κράτος, όπως επικράτησε να αποδίδεται σήμερα ο όρος.

Στο β' μισό της ενότητας ο Αριστοτέλης θα μας δώσει ακόμα μερικά γνωρίσματα της πόλης, που συμπληρώνουν τον ορισμό της:

- η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια,
- πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια,
- συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή εκ φύσεως.

Έτσι, λοιπόν, ένας πιο ολοκληρωμένος ορισμός της θα περιελάμβανε τα ακόλουθα: η πόλη είναι μια τέλεια μορφή κοινωνικής οντότητας, που υπάρχει εκ φύσεως και προήλθε από τη συνένωση άλλων κοινωνικών οντοτήτων, τις οποίες εμπεριέχει. Είναι ανώτερη από όλες τις άλλες, γιατί είναι το τέλος τους, η εξέλιξη, η ολοκλήρωσή τους. Αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά, αφού συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή τους πετυχαίνοντας την ύψιστη αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο.

Έννοια προσεχούς γένους: κοινωνίαν τινα: Ο όρος «κοινωνία» προέρχεται από τη λέξη «κοινωνός» και είναι ομόρριζος με το ρήμα «κοινωνῶ» που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει μοιράζομαι ή κάνω κάτι μαζί με άλλους. Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας –η καθεμιά ξεχωριστά– στην επίτευξη ενός κοινού για τα μέλη της σκοπού, ενός επιμέρους συμφέροντος («ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν»). Αυτοί, για παράδειγμα, που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων, και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε ένα δήμο. Οι επιμέρους αυτές κοινωνίες αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, μόρια της πολιτικής κοινωνίας, εμπεριέχονται δηλαδή σε αυτή («ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δεν στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, ή στο συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, αλλά σ' ένα ανώτερο αγαθό («κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον». Ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια είχε χαρακτηρίσει το υπέρτατο αυτό αγαθό με την έκφραση «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν».

Η ειδοποιός διαφορά: καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας: Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στις άλλες μορφές συμβίωσης και στην πόλη είναι ποιοτική (κυριωτάτη), ποσοτική (περιέχουσα) και ανώτερου σκοπού, καθώς ο υπέρτατος σκοπός της πόλης υπερβαίνει τους επιμέρους σκοπούς των μορίων (=υποσυνόλων) της πολιτικής κοινωνίας. Με τη φράση «κυριωτάτου πάντων» ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριώτατον» όλων των άλλων αγαθών.

Ήδη στην εισαγωγή των Ηθικών Νικομαχείων είδαμε τις ερμηνείες που έδωσαν στον όρο «ευδαιμονία» διάφοροι φιλόσοφοι, όπως και την ερμηνεία του Αριστοτέλη. Αρχικά, λοιπόν, η λέξη «ευδαιμονία» (< εὖ + δαίμων) σήμαινε την εὐνοια του θείου, κάτι που δίνεται δηλαδή στον άνθρωπο από τον θεό. Αργότερα, για το περιεχόμενο της ίδιας λέξης μίλησε ο Ηράκλειτος και ο Δημόκριτος. Σύμφωνα με αυτούς, η κατάκτηση της ευδαιμονίας εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο και τις ενέργειές του. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία δεν είναι κατάσταση, αλλά διαρκής ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Μελετώντας, λοιπόν, όλες τις παραπάνω απόψεις παρατηρούμε ότι ο όρος «ευδαιμονία» αφορά τον ηθικό βίο του ανθρώπου. Για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος αυτός έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στο πλαίσιο της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των Πολιτικών του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συναρτάται με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας (βλέπε εισαγωγή Πολιτικών, σελ. 178 σχολικού εγχειριδίου).

B2.

Στα δύο αποσπάσματα ο Ανώνυμος του Ιαμβλίκου και ο Αριστοτέλης διατυπώνουν τις απόψεις τους σχετικά τον ιδανικό ηγέτη. Στόχος τους είναι να προβάλουν την αξία της πλειοψηφίας ως βασικής συνιστώσας για την κοινωνική ευρυθμία.

Σύμφωνα με το παράλληλο κείμενο, ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι υπάρχει ένας ιδανικός ηγέτης, «άτρωτος, απρόσβλητος από αρρώστιες... με υπερφυσικές σωματικές και ψυχικές δυνάμεις», ο οποίος δηλαδή έχει φανερά πλεονεκτήματα υπέρ των άλλων, είναι ένας «άριστος», αυτό δεν είναι απαραίτητα αρκετό για να εξουσιάσει. Σε περίπτωση που αυτός δεν ακολουθήσει τους κοινούς κανόνες «του νόμου και της δικαιοσύνης», θα προκαλέσει την αντίδραση του πλήθους, το οποίο αντιλαμβανόμενο τη δύναμη που θα έχει αν συσπειρωθεί εναντίον του, και με προϋποθέσεις την «καλή διοίκηση και την αριθμητική υπεροχή», θα καταφέρουν να ανατρέψουν τον ηγέτη αυτόν και να κυριαρχήσουν. Στην ανάλυση της θέσης του ο Ανώνυμος του Ιαμβλίκου σχολιάζει συχνά τις απόψεις που ενδεχομένως θα διατύπωναν ορισμένοι με φράσεις όπως «η εντύπωση αυτή δεν είναι σωστή», «-πράγμα αδύνατο-», ώστε να καταστήσει σαφή την σιγουριά του για όσα υποστηρίζει.

Όσον αφορά το απόσπασμα από τα Πολιτικά του Αριστοτέλη, ο φιλόσοφος για να στηρίξει την άποψή του και να κάνει πιο εύληπτες τη δύναμη και την αξία των πολλών, φέρνει παραδείγματα, από τα οποία το πρώτο έχει να κάνει πιο πολύ με υλικές απολαύσεις («τὰ συμφορητὰ δείπνα»), το δεύτερο προέρχεται από τη μυθολογία («πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις») και το τρίτο είναι σχετικό με πνευματικές απολαύσεις («τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν»). Το εισαγωγικό οἶον καταδεικνύει πως ο Αριστοτέλης

χρησιμοποιεί εμπειρική μέθοδο με προσθήκη παραδειγμάτων, αντλημένων από διαφορετικούς χώρους. Στο υποθετικό παράδειγμα του ενός ανθρώπου με τα πολλά χέρια και πόδια (= με υπερφυσική σωματική δύναμη), με τις πολλές αισθήσεις και με τη συσσωρευμένη αρετή και εξυπνάδα, εκφράζει την έννοια της δύναμης και της υπεροχής. Στη μυθολογία υπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα με μυθικά όντα, όπως ο Απόλλωνας των Λακεδαιμονίων με τα τέσσερα χέρια και αυτιά, οι Ερινύες με τα πολλά κεφάλια, χέρια και πόδια, ο Κέρβερος με τα τρία κεφάλια, οι Εκατόγχειρες, που έγιναν και οι φύλακες στον Τάρταρο κ.ά. Κατ' αναλογία λοιπόν με αυτά τα πλάσματα, και το πλήθος μοιάζει με έναν άνθρωπο με πολλά χέρια και πόδια, με πολλαπλάσια επομένως δύναμη και με συσσωρευμένη αρετή και εξυπνάδα. Στόχος του Αριστοτέλη με το παράδειγμα αυτό είναι να αναδείξει με αναλογικό τρόπο σκέψης την αξία της «αθροιστικής αρχής» και άρα της υπεροχής της υγιούς δημοκρατίας έναντι των άλλων πολιτευμάτων. Ο Αριστοτέλης δεν διατυπώνει καθαρά την προσωπική του προτίμηση ούτε για την αριστοκρατία ούτε για τη δημοκρατία, αλλά φαίνεται πως επιδοκιμάζει τη συλλογική εξουσία.

Η αναφορά στον «Υπεράνθρωπο» που αξιοποιείται και από τους δύο φιλοσόφους συμβάλλει στην εκλαϊκευση της φιλοσοφικής τους θεωρίας και άρα στην καλύτερη κατανόηση. Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι ο Ανώνυμος του Ιαμβλίχου αποδίδει τα μυθικά χαρακτηριστικά του Υπερανθρώπου σε έναν υποτιθέμενο ηγέτη, ώστε να αναδειχθεί η αξία του συσπειρωμένου πλήθους, ενώ ο Αριστοτέλης παρομοιάζει το πλήθος ικανών ανθρώπων με ένα μυθικό πλάσμα που έχει πολλά πόδια, χέρια και αισθήσεις για να οπτικοποιήσει και να αποδώσει παραστατικά την υπεροχή της αθροιστικής θεωρίας.

B3.

οπτική < όρῶμεν

σύσταση < συνεστηκυῖαν

λάθος < ἀλήθειαν

δοχείο < ἐνδέχεται

ποδήλατο < πολύποδα

B4.

1 – β (στο δεύτερο ταξίδι)

2 – β (Περίπατος)

3 – α (ενέργεια της ψυχής)

4 – α (άλογον, λόγον ἔχον, επιθυμητικόν)

5 – β (ανόμοια μεταξύ τους μέρη)

Γ1. Σωκράτη, όλα τα φυτά κινδυνεύουν να έχουν τον ίδιο τρόπο (ανατροφής), και αυτά που φυτρώνουν από τη γη και τα ζώα και τα άλλα και ο άνθρωπος. Και για τα φυτά αυτό γίνεται για εμάς πάρα πολύ εύκολο, για όσους καλλιεργούμε τη γη, το να προετοιμάσουμε τα πάντα πριν φυτέψουμε και το ίδιο το φύτεμα. Όταν, όμως, αυτό που φυτεύτηκε μεγαλώσει, μετά από αυτό η

φροντίδα του βλασταριού και πολλή και βαριά και δύσκολη γίνεται. Έτσι όμως μοιάζει να γίνεται (συμβαίνει) και με τους ανθρώπους. Από τα δικά μου εγώ συμπεραίνω και τις άλλες περιπτώσεις. Διότι και για εμένα το να φυτέψω ή να γεννήσω αυτόν εδώ τον γιο (παιδί)/ (η σπορά ή η γέννηση αυτού εδώ του γιου/παιδιού), όπως πρέπει να το ονομάσεις (όπως θέλεις πες το), ήταν το ευκολότερο από όλα, η ανατροφή του από την άλλη δύσκολη για εμένα που φοβάμαι γι' αυτόν.¹

Γ2. Ο Θεάγης ζητούσε από τον πατέρα του Δημόδοκο να γίνει σοφός. Ο Δημόδοκος πιστεύει ότι κάποιοι συνομήλικοι του γιου του («τῶν ἡλικιωτῶν τινές αὐτοῦ») και συγχωριανοί («δημοτῶν») έμαθαν κάποιους λόγους («λόγους τινάς ἀπομνημονεύσαντας»), όταν βρέθηκαν στην πόλη («εἰς τό ἄστν καταβαίνοντες»), με τους οποίους τον επηρέασαν («διαταράττουσιν αὐτόν»). Έτσι, ο Θεάγης ζητούσε από τον πατέρα του να φροντίσει γι'αυτόν («ἐπιμεληθῆναι») και να πληρώσει κάποιον από τους σοφιστές («χρήματα τελέσαι τινί τῶν σοφιστῶν»), ο οποίος θα τον κάνει σοφό («ὅστις αὐτόν σοφόν ποιήσει»).

Γ3.

σχές, ῥάδιον (θετικός)- ῥᾶον (συγκριτικός), ἀγεννοῦς, ἐπιθυμεῖν, τά ἄστη, καταβησόμενοι, παλαιότερον, ἐπιμεληθέντων, οἵτινες

Γ4.α.

τόν αὐτόν: επιθετικός προσδιορισμός στο ουσιαστικό τρόπον

τούτο: υποκείμενο του απαρεμφάτου γίνεται

ὀνομάζειν: υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος δεῖ και τελικό απαρέμφατο

πάντων: γενική διαιρετική στο ῥᾶστον

εἰς τό ἄστν: εμπρόθετος προσδιορισμός κατεύθυνσης σε τόπο στη μετοχή καταβαίνοντες

μοι: έμμεσο αντικείμενο στο ρήμα παρέχει

σοφόν: κατηγορούμενο του αντικειμένου αὐτόν

β. Δημόδοκος ἔλεγεν ὅτι ἡ δέ τότε παροῦσα ἐπιθυμία τούτῳ πάνν ἔ φοβοῖ (φοβοίη).

Επιμέλεια:

Θεοδωροπούλου Μεταξία

Μυτιληναίος Γιάννης

Φιλιππάτου Κατερίνα

¹ Η μετάφραση του αδίδακτου κειμένου συνάδει με τον τρόπο που δύνανται να το αποδώσουν οι μαθητές κι όχι φιλόλογοι.